

Kamila Piętka-Rakowiecka*

Warszawa – miasto sądów

Warsaw – city of courthouses

Wprowadzenie

Budynki sądów stanowią ważne elementy w strukturze miasta zarówno pod względem funkcjonalnym, jak i wizerunkowym. Obiekty sądowe są jednym z elementów symbolizujących praworządność i sprawiedliwość w państwach systemu demokratycznego. Obiekty te są charakterystycznymi, nierzadko prestiżowymi budynkami wielkich miast europejskich i stanowią o randze ośrodków miejskich.

W Polsce w ciągu ostatnich dziesięcioleci zmienił się sposób projektowania budynków sądowych, a także kreowania przestrzeni publicznych z nimi związanych. Zmienił się sposób funkcjonowania miasta i jego mieszkańców, a to znalazło ścisłe odzwierciedlenie w sposobie projektowania nowo powstających budynków użyteczności publicznej. Dobrym przykładem tego typu zmian jest Warszawa, w której znajdują się liczne obiekty sądowe, również te o najwyższej randze w państwie, takie jak Sąd Najwyższy oraz Naczelny Sąd Administracyjny. Odnajdziemy wśród nich i te z XIX i XX w., i te najnowsze. Powstanie nowych budynków sądów wynika ze wzrostu zapotrzebowania na tego typu powierzchnię użytkową, ponieważ w 2010 r. do sądów powszechnych wpłynęło 12,9 mln spraw, natomiast w 2014 r. już 14,8 mln. W związku z tym niezbędne są przestrzenie do przechowywania akt, sale do prowadzenia postępowań oraz pomieszczenia biurowe.

W 2009 r. zostały uchwalone założenia do projektowania budynków sądów powszechnych i powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury opracowane przez

Introduction

Courthouses are important elements in the city structure, both as regards their functional and image aspect. They are one of the elements that symbolize the rule of law and justice in democratic countries. Courthouses are distinctive and often prestigious buildings in great European cities, contributing to their prestige.

The way of designing courthouses as well as of creating the adjacent public spaces has changed in Poland over the recent several dozen years. Newly created public buildings echo the evolution of the cities and their inhabitants' functioning. Warsaw, which is home to numerous courts, also the highest ones in Poland such as the Supreme Court and the Supreme Administrative Court, is a good example of such changes. The courthouses were built in the 19th and 20th century, and also quite recently. New courthouses are built in response to the ever growing demand for this kind of utilitarian space – in 2010 common courts received 12.9 million cases, and in 2014 as many as 14.8 million. Therefore, space is necessary to store the files, and rooms are needed to conduct proceedings.

In 2009 the guidelines for designing common court buildings and general organizational units of the prosecutor's office drafted by the Ministry of Justice¹ were passed. The guidelines for the design, fire protection regulations and other legal provisions determine the form

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology.

¹ Guidelines of the Ministry of Justice for designing buildings for courts and prosecutor's office drafted in cooperation with dr hab. inż. arch. Andrzej Buchner, Professor at the Warsaw University of Technology.

Ministerstwo Sprawiedliwości¹. Ustanowione wytyczne projektowe, przepisy przeciwpożarowe oraz inne uwarunkowania prawne determinują formę budynków i przestrzeni publicznych nowo powstałych obiektów.

Budynki warszawskiej dzielnicy sądowej

W okresie międzywojennym w stolicy wykształciła się tak zwana warszawska dzielnica sądowa (obszar przy pl. Krasińskich, ul. Długiej i Miodowej) [1]. Stała się ona punktem centralnym, wokół którego toczyło się życie palestry.

Jednym z ważniejszych budynków na tym terenie był barokowy pałac Krasińskich (pl. Krasińskich 5), zaprojektowany przez Tylmana z Gameren w 2. połowie XVII w. Powstał jako miejska siedziba referendarza koronnego i wojewody płockiego Jana Dobrogosta Krasińskiego. W 1765 r. państwo odkupiło pałac i umieściło w nim Komisję Skarbu, a gmach zyskał popularną nazwę Pałacu Rzeczypospolitej. Mieścił on różnego rodzaju instytucje, a po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. stał się siedzibą Sądu Najwyższego.

Z drugiej strony placu Krasińskich znajdował się klasycystyczny pałac Badenich (pl. Krasińskich 3) autorstwa Artura Gołńskiego. Powstał w 1. połowie XIX w. dla radcy stanu hrabiego Ignacego Badeniego. W 2. połowie XIX w. mieściło się tu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, a w okresie międzywojennym Sąd Apelacyjny.

W bliskim sąsiedztwie (ul. Długa 7) zlokalizowany był pałac Raczyńskich. Na początku XVIII w. biskup kujawski Konstantyn Felicjan Szaniawski odkupił murowany budynek, by następnie przebudować go na barokową rezydencję. W 1827 r. ówczesny właściciel sprzedał budynek rządowi Królestwa Polskiego. Po odzyskaniu niepodległości pałac przeznaczono na siedzibę Ministerstwa Sprawiedliwości. Nieopodal w dawnym Collegium Nobilium (barokowy budynek przebudowany na początku XIX w. przez Antonia Corazziego w stylu polskiego klasycyzmu, dzisiejsza Akademia Teatralna im. A. Zelwerowicza) przy ul. Miodowej 24 zlokalizowano Trybunał Administracyjny. Pałac Paca (budynek powstały w latach 1681–1687 według projektu Tylmana z Gameren) przy ul. Miodowej mieścił Warszawski Sąd Okręgowy.

Obiekty zlokalizowane wokół placu Krasińskich leżały w ścisłym centrum miasta, w pobliżu Rynku Starego Miasta. Niewątpliwie było to dużym atutem docenianym przez użytkowników (również dzisiaj w niektórych krajach tworzone są tzw. dzielnice sądowe)². Obiekty sądowe zlokalizowane przy placu były nieogrodzone, dostępne bezpośrednio z ulicy, dzięki czemu stanowiły nieoderwalną część struktury Warszawy. Możemy zakładać, że efekt ten uzyskano dzięki adaptacji budynków pałacowych (które historycznie stanowiły niezwykle ważny element kompozycyjny i funkcjonalny miasta) na sądy. Dużym walorem kompozycyjnym i funkcjonalnym była bliskość Ogrodu

of the buildings and public spaces of newly created projects.

Buildings of the Warsaw's court district

During the interwar period the so-called Warsaw's court district was established in the Polish capital city (the area at Krasińskich Square, Długa Street and Miodowa Street) [1]. It became a central point around which the life of members of the bar centered.

The Baroque Krasińskich Palace (5 Krasińskich Square) was one of the most important buildings in this area. Designed by Tylman van Gameren in the second half of the 17th century, it was meant as the city seat of Jan Dobrogost Krasiński, a Recorder of the Crown and Voivode of Płock. In 1765 the palace was bought by the state and the Treasury Commission was located there. The edifice gained its popular name of the Palace of the Republic. It was home to several institutions before becoming the seat of the Supreme Court after Poland declared independence in 1918.

On the other side of Krasińskich Square there was the classicist Badeni Palace (3 Krasińskich Square) designed by Artur Gołński. It was erected in the first half of the 19th century for Count Ignacy Badeni, Privy Councillor. In the second half of the 19th century the palace housed the Museum of Industry and Agriculture, and in the interwar period it was home to the Court of Appeals.

In the close neighborhood (7 Długa Street) the Raczyńskich Palace was located. In the beginning of the 18th century the Kuyavian Bishop Konstantyn Felicjan Szaniawski bought a masonry house to convert it into a Baroque mansion. In 1827 the owner sold the building to the government of the Kingdom of Poland. After Poland won independence, the palace was the home of the Ministry of Justice. Nearby, in the former Collegium Nobilium (a Baroque building rebuilt in the beginning of the 19th century by Antonio Corazzi in the Polish Classicism style, today the Aleksander Zelwerowicz National Academy of Dramatic Art) on 24 Miodowa Street the Administration Tribunal was located. Pac Palace (designed by Tylman van Gameren and erected between 1681 and 1687) on Miodowa Street was home to the Warsaw Regional Court.

Buildings around Krasińskich Square were located in the inner center of the city, close to the Old Town Market Square. It was undoubtedly a huge advantage for the clients (the so-called court districts are established in some countries also today)². Courthouses located near the square were not fenced and, being accessible directly from the street, they were an integral part of Warsaw structure. We can assume that this effect was achieved by adapting palace buildings (which were historically an extremely important compositional and functional element of the city) for courts. The proximity of the Krasińskich Garden which was adjacent to the seat of the Supreme Court was a huge compositional and functional advantage.

¹ Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące projektowania budynków dla sądów i prokuratur opracowane we współpracy z dr. hab. inż. arch. Andrzejem Buchnerem, profesorem Politechniki Warszawskiej.

² W Waszyngtonie wykształciła się dzielnica sądowa, gdzie mieszczą się budynki: DC Court of Appeals, Superior Court of DC, United States District Court for the DC, US Court of Appeals for Veterans Claims.

² In Washinton, a court district was established where DC Court of Appeals, Superior Court of DC, United States District Court for the DC and US Court of Appeals for Veterans Claims are located.

Krasińskich, który sąsiadował z siedzibą Sądu Najwyższego. Użytkownicy sądu mogli w przerwach między rozprawami odpocząć wśród zieleni.

Podczas Powstania Warszawskiego pałac Badenich uległ niemal całkowitemu zniszczeniu, a po zakończeniu II wojny światowej nie zdecydowano się na jego odbudowę. Po 1945 r. sądy apelacyjne uległy likwidacji, a Sąd Najwyższy został przeniesiony do Łodzi (dopiero w latach 50. XX w. wrócił do stolicy na ul. Ogrodową). W efekcie plac Krasińskich utracił swój przedwojenny charakter i funkcję. Dopiero po transformacji w roku 1989 zaczęto zastanawiać się nad przestrzenią wokół niego. Zbiegło się to w czasie z potrzebą wybudowania nowej siedziby Sądu Najwyższego. Urzędnicy nie mieścili się już w budynku przy ul. Ogrodowej, gdzie brakowało miejsca zarówno na akta spraw bieżących, jak i na archiwum. Podjęto więc decyzję o rozpisaniu konkursu na nowy gmach Sądu Najwyższego. Pod inwestycję wybrano dużą działkę po wschodniej stronie placu Krasińskich, która wydawała się najbardziej naturalną i odpowiednią lokalizacją dla tego typu budynku. Pomimo poczynionych inwestycji wokół gmachu sądu, pod względem urbanistycznym plac Krasińskich nie odzyskał swojej przedwojennej formy. Pełni on dziś raczej funkcję węzła komunikacyjnego niż reprezentacyjnego placu miejskiego. Między gmachem sądu a pałacem Krasińskich³ znajduje się duża przestrzeń trawnika, na której zlokalizowana została instalacja artystyczna przedstawiająca skrzydlate rumaki. Brakuje jednak staranniejszego i przemyślanego zagospodarowania dawnego dziedzińca przed pałacem, łączącego ze sobą wschodnią i zachodnią część placu. Jedynie wschodnia część (przebiegająca sąsiadująca z Sądem Najwyższym) została zaprojektowana. Jej punktem centralnym stał się Pomnik Powstania Warszawskiego (il. 1).

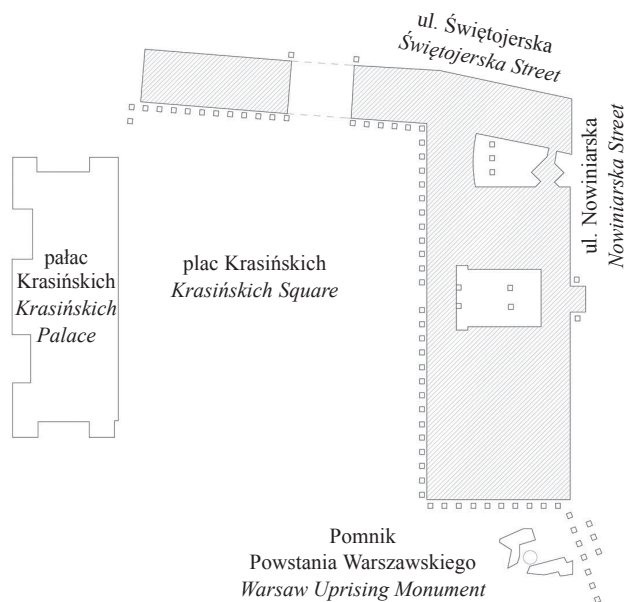
Sąd na Lesznie

W latach 20. i 30. XX w. II Rzeczpospolita odbudowywała kraj po zniszczeniach wojennych i okresie rozbiorów. Niezbędne było stworzenie sieci infrastruktury oraz systemu administracyjnego. W tym czasie zaczęły powstawać obiekty sądowe, dzięki którym państwo mogło zacząć sprawnie funkcjonować.

W 1934 r. ogłoszono zamknięty konkurs na Sąd Grodzki na Lesznie (dzisiejsza al. Solidarności) [2]. W wytycznych konkursowych przedstawiono dosyć dokładnie wymagania stawiane przed projektantami. Określono liczbę kondygnacji, podział funkcjonalny na poszczególne piętra oraz [...] *konieczność podkreślenia przeznaczenia gmachu monumentalnością architektury, lecz w liniach prostych* [3, s. 9]. Zwycięski projekt został opracowany przez czołowego architekta końcowego etapu modernizmu (tzw. szkoły warszawskiej) Bohdana Pniewskiego⁴.

³ Obecnie siedziba zbiorów specjalnych Biblioteki Narodowej.

⁴ Polski architekt i urbanista. Do 1918 r. praktykował w biurze Jana Heuricha i Rudolfa Świerczyńskiego. W 1923 r. obronił pracę dyplomową na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Autor gmachu Archiwów Państwowych w Warszawie, Teatru Wielkiego Opery i Baletu [5].

Il. 1. Schemat przedstawiający zagospodarowanie placu Krasińskich. Zakreskowany obiekt to budynek Sądu Najwyższego (oprac. K. Piętka-Rakowiecka)

Fig. 1. Plan of Krasińskich Square. The hatched building is the Supreme Court (by K. Piętka-Rakowiecka)

The clients of the Court were able to relax in nature during breaks in hearings.

During the Warsaw Uprising the Badeni Palace was almost totally destroyed, and after the end of World War II, it was not rebuilt. After 1945 courts of appeals were liquidated, and the Supreme Court was transferred to Łódź (it was only in the 1950s that it returned to the capital city to Ogrodowa Street). As a result, Krasińskich Square lost its pre-war character and function. It was only after transformation of 1989 that some thought was given to the space around the square. This coincided with the need to build a new headquarters of the Supreme Court. The building on Ogrodowa Street was too small to fit the current and archival files and there was not enough office space. A decision was made to invite entries for the design project of a new building of the Supreme Court. A large site was selected that was located on the east side of Krasińskich Square which seemed the most natural and suitable location for this type of a building. Krasińskich Square has not regained its original pre-war form. It serves the function of a transport hub more than a representative city square. Between the edifice of the court and Krasińskich Palace³ there is a large grass area with an artistic installation showing winged horses. What is missing though, is a more conscientious and well-thought-out development of the old courtyard in front of the palace that connects the east and west part of the square. Only the east part (adjacent to the Supreme Court) was developed. Its central point is the Warsaw Uprising Monument (Fig. 1).

³ Currently it houses the special collections of the National Library of Poland.

Il. 2. Sąd przy al. Solidarności w Warszawie
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 2. Courthouse in Solidarności Avenue
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Budowę ukończono na kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej. Sąd na Lesznie, jak go powszechnie nazywano, pełnił swoją funkcję również podczas działań wojennych i okupacji niemieckiej. Znajdował się na granicy getta żydowskiego. *Handel Żydów z chrześcijanami odbywa się po części w gmachu sądów na Lesznie. Woźni odstępują do tych celów swe prywatne mieszkania [...]. W tymże budynku sądowym odbywają się spotkania chrześcijańskich mężów z ich żydowskimi żonami, przebywającymi w getcie oraz vice versa, żon-chrześcijańek z ich mężami-Żydami*⁵.

Budynek był szeroko krytykowany przez współczesnych prawników i sędziów z powodu zbyt dużej odległości od placu Krasińskich i ul. Miodowej, gdzie znajdowały się pozostałe obiekty sądowe. Stanowiło to spore utrudnienie dla pracujących tam urzędników. Do dzisiaj budynek wzbudza wiele kontrowersji i ma równie wielu zwolenników, co przeciwników.

Sąd jest sztandarowym przykładem polskiej architektury modernistycznej [4, s. 495–518] z charakterystycznym horyzontalnym układem elewacji (il. 2). Układ ten został podkreślony przez rytm niewielkich otworów okiennych rozmieszczonych w równych odległościach. Ostatnia kondygnacja została cofnięta, tworząc zwieńczenie sądu. Poniżej architekt zaprojektował masywny gzyms wieńczący, który podkreśla horyzontalny układ elewacji. W parterze wykonano boniowanie, natomiast na wyższych kondygnacjach zastosowano gładki kamień, ułożony z przesunięciem o 1/8. Dzięki temu uzyskano kontrast między parterem a pozostałą częścią kubatury. Prosty, ale starannie zaprojektowany i wykonany detal kamieniarski stanowi o dopracowaniu budynku, dzięki czemu ten ostatni zyskał bardziej wyrafinowany wyraz. Pomimo swojej prostoty, elewacja nie wydaje się płaska i monotonna. Budynek został całkowicie pozbawiony elementów dekoracyjnych

Courthouse on Leszno Street

The country destroyed as a result of war and partitions was being rebuilt in the 1920 and 1930s – in the era of the Second Polish Republic. The key task was to create the infrastructure and administrative system. At that time courthouses started to be built which were to ensure adequate functioning of the state.

In 1934 a restricted competition was announced for the construction of the Municipal Court on Leszno Street (now Solidarności Avenue) [2]. The competition guidelines provided detailed requirements for the designers as to the number of stories, functional division into individual floors and [...] *the need to emphasize the function of the building with monumental architecture but in straight lines* [3, p. 9]. The winning designer was Bohdan Pniewski⁴, a leading architect of the final stage of modernism (the so-called Warsaw School). The construction was completed a few months before World War II started. The courthouse on Leszno Street, as it is was popularly known, remained open during the war and German occupation. It was situated on the border of the Jewish ghetto. *Jews trade with Christians partly in the courthouse on Leszno Street. Court officers give up their private flats for this [...]. In the same courthouse Christian husbands meet their Jewish wives who are in the Ghetto and vice versa, Christian wives meet their Jewish husbands*⁵.

The building received plenty of criticism from the then lawyers and judges due to the large distance from Krasińskich Square and Miodowa Street where other court buildings were situated. It was a considerable challenge for the clerks working there. The building still sparks a lot of controversy and has so many supporters as opponents.

A courthouse is a flagship example of Polish modernist architecture [4, pp. 495–518] with a characteristic horizontal facade plan (Fig. 2). This layout was emphasized by the rhythm of equi-spaced small window openings. The last story was shifted back to form the crown of the courthouse. Below, there is a massive cornice, which articulates the horizontal plan of the facade. On the ground floor rustication was used, whereas on higher stories 1/8 shifted smooth stone was used. This treatment denoted the separation between the ground floor and the rest of the building. A simple but meticulously designed and executed masonry detail provides for a refined building. Despite its simplicity, the facade is not flat or monotonous. The building has no ornaments or historicizing elements. The only decorative element is the inscription over the main entrance authored by Andrzej Frycz Modrzewski: “Justice is the bastion of the power and sustainability of the Polish Republic”.

The body of the building is very raw and at the same time monumental. In his book, Jan Zachwatowicz stressed that [...] *the advantage of the building is the design of*

⁴ Polish architect and urban planner. He was a trainee architect at Jan Heurich and Rudolf Świerczyński Studio. In 1923 he graduated from the Faculty of Architecture at University of Technology in Warsaw. He designed the building housing National Archives in Warsaw and Grand Theatre – National Opera [5].

⁵ Abraham Lewin (*Dziennik z getta warszawskiego*) [acc. 6, p. 116].

⁵ Abraham Lewin (*Dziennik z getta warszawskiego*) [za: 6, s. 116].

i historyzujących. Jedynym elementem ozdobnym jest napis mieszczący się nad wejściem głównym autorstwa Andrzeja Frycza Modrzewskiego „Sprawiedliwość jest ostoją mocy i trwałości Rzeczypospolitej”.

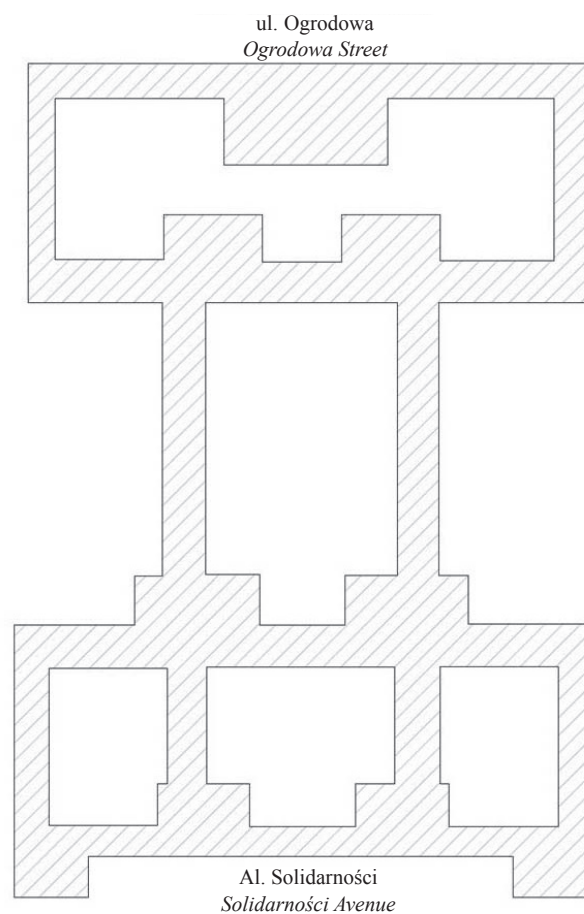
Bryła jest bardzo surowa i jednocześnie monumentalna. W swojej książce Jan Zachwatowicz podkreślił, że [...] *zaletą budynku jest natomiast rozwiązanie elewacji głównej, w której prosta bryła kondygnacji biurowych wspiera się na pylonach z surowego kamienia, pomiędzy którymi znajdują się wejścia do gmachu* [6, s. 427]. Dużym wyzwaniem projektowym było zagospodarowanie bardzo głębokiej działki między al. Solidarności a ul. Ogrodową. Inwestor nie zgodził się na propozycję Pniewskiego obrócenia budynku o 180 stopni i umieszczenia wejścia głównego od nasłonecznionej strony – od ul. Ogrodowej. Z powodu trudności z zapewnieniem bezpieczeństwa transportu więźniów od wąskiej i ruchliwej al. Solidarności (wówczas ul. Leszno) pozostawiono wcześniejszy układ funkcjonalny. W okresie międzywojennym w kwestiach dowozu aresztantów na rozprawy sądowe opiniowała Policja Państwowa. W tym przypadku stwierdziła, że dojazd od ul. Leszno jest niekorzystny ze względów bezpieczeństwa.

Architekt zaprojektował budynek na planie dwuteownika. Dwa prostokątne skrzydła (jedno od strony al. Solidarności, drugie od Ogrodowej) zostały ze sobą połączone poprzez dwa równoległe łączniki. Skrzydło północne zostało podzielone trzema wewnętrznymi dziedzińcami, które dodatkowo doświetlają pomieszczenia sądowe i rozwiązują problem zbyt głębokiego traktu. Skomplikowany rzut sądu wynika z kształtu działki, jednak dzięki wprowadzeniu perforacji (dziedzińce i atria) i „spinających” całość korytarzy sąd pozostaje funkcjonalny (il. 3).

Pozostałe budynki sądowe o innej funkcji pierwotnej

W Warszawie funkcjonuje kilka budynków sądowych, które pierwotnie miały inną, niezwiązaną z sądownictwem funkcję. Pierwszym przykładem jest gmach Sądu Rejonowego dla Śródmieścia, mieszczący się pod adresem Marszałkowska 82 [7]. Budynek nazywany powszechnie żyletkowcem Leykama, od nazwiska twórcy – Marka Leykama, zbudowano w latach 1950–1952 (był pierwszym nowo powstałym obiektem przy ul. Marszałkowskiej i w Warszawie)⁶, a mieściła się tu siedziba Ministerstwa Hutnictwa. Budynek został zaprojektowany w zgodzie z panującym powszechnie późnym modernizmem (il. 4). Elewacja ma bardzo wyraźny rytm okien – lizena, dwa smukłe okna, lizena. Jedynie parter został zaakcentowany poprzez zastosowanie podwójnej wysokości, natomiast przestrzeń pomiędzy lizenami została wypełniona jednym dużym przeszkleniem. Dzięki takiemu zabiegowi elewacja staje się bardziej dynamiczna. Dodatkowo uwagę zwraca detal – wnęki okienne są wyprofilowane pod kątem, tworząc ciekawą grę światłocienia.

⁶ Zaprojektowany w 1946 r. w stylu modernizmu historyzującego [8].

Il. 3. Rzut sądu przy al. Solidarności w Warszawie (oprac. K. Piętka-Rakowiecka)

Fig. 3. Site plan of Courthouse in Solidarności Avenue (by K. Piętka-Rakowiecka)

the main facade in which a simple body of office stories is supported by raw stone pylons between which entrances to the edifice are situated [6, p. 427]. A big design challenge was the development of a very deep site between Solidarności Avenue and Ogrodowa Street. The investor did not agree to Pniewski's suggestion to rotate the building by 180 degrees and situate the main entrance on the sunny side – Ogrodowa Street. Due to the difficulty of ensuring safety of transport of prisoners from the narrow and busy Solidarności Avenue (back then Leszno Street) the original functional plan was maintained. In the interwar period the arrestees' transportation for court hearings was opinionated by the State Police who in this case decided that access from Leszno Street was inexpedient due to safety reasons.

The building is an I-beam in plan. Two perpendicular wings (one from Solidarności Avenue and the other from Ogrodowa Street) were linked by two parallel connectors. The north wing was divided by three internal courtyards drawing daylight deep into the court chambers to eliminate the problem of too deep a bay. The complicated plan of the court is a consequence of the shape of the site, however, thanks to the perforations (courtyards and atria) and corridors which enclose the whole structure, the court's functionality was ensured (Fig. 3).

Il. 4. Budynek sądu przy ul. Marszałkowskiej 82
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 4. Courthouse on 82 Marszałkowska Street
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Kolejnym przykładem budynku zaadaptowanego na potrzeby sądu jest kompleks przy ul. Czerniakowskiej, który powstał w 2007 r. według projektu pracowni B'ART. Dwa sąsiadujące budynki zostały wykupione przez Ministerstwo Sprawiedliwości w ostatnim etapie budowy i zaanektowane na potrzeby nowo powstającego Centrum Sądownictwa Gospodarczego w Warszawie. Dwa czterokondygnacyjne budynki połączone ze sobą dwukondygnacyjnym łącznikiem mieszczą ponad pięćdziesiąt sal rozpraw. W kompleksie znajdują się wszystkie wydziały gospodarcze sądów w Warszawie. Inwestycja była planowana i przeprowadzana przez ponad osiem lat. Stanowiła jeden z priorytetów Ministerstwa Sprawiedliwości (il. 5).

Stworzenie Centrum Sądownictwa Gospodarczego ułatwiło pracę urzędnikom. Zastanawiająca jest natomiast forma budynku. Centrum nie jest obiektem reprezentacyjnym, a po elewacji trudno stwierdzić, że jest on siedzibą sądu. Skromna elewacja przywołuje raczej skojarzenia z budynkiem biurowym. Monotonny rytm okien, wykończenie jasnym tynkiem ze żłobieniami (w części poziome frezy, w części tworzące kratownicę) w żaden sposób nie uatrakcyjniają budynku. Sąd nie jest obiektem wyróżniającym się, zaprojektowanym z duchem czasu. W żaden sposób nie wpływa on na wizerunek Warszawy i nie stanowi jej wizytówki.

Plac Krasieńskich dzisiaj, budynek Sądu Najwyższego

Obecnie najbardziej charakterystycznym obiektem zlokalizowanym przy placu Krasieńskich (dawnej warszawskiej dzielnicy sądowej) jest budynek Sądu Najwyższego. W 1991 r. rozpisano zamknięty konkurs na jego projekt (budowę ukończono w 1999 r.). Zwycięska praca pochodziła z biura architektonicznego Marka Budzyńskiego⁷ i Zbigniewa Badowskiego. Powierzchnia użytkowa

⁷ Polski architekt i urbanista. Absolwent Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Od 1992 r. jest adiunktem i kierownikiem pracowni projektowania miejskiego na Politechnice Warszawskiej. Od 1992 r. prowadzi pracownię Badowski, Budzyński. Jest współautorem

Other courthouses – buildings originally built to serve a different purpose

Warsaw has a few courthouses which were originally built to serve a different purpose. The first example is the building that houses the District Court for Śródmieście, located on 82 Marszałkowska Street [7]. The building, commonly known as Leykam's "zyletkowiec" (named after the razor blade-shaped decorative elements) designed by Marek Leykam was built between 1950 and 1952 (it was the first new building on Marszałkowska Street and in Warsaw)⁶ and the Ministry of Metallurgy was headquartered here. The building was designed in late modernist style which was widely popular at that time (Fig. 4). The facade has a very clear rhythm of windows – a lesene, two slim windows, lesene. Only the ground floor was articulated by the use of double height, while the space between lesenes was filled with one large glazing. This produced a more dynamic facade. Additionally, some details were used to attract attention – the window niches are shaped at an angle to create an interesting play of light and shade.

Another example of a building adapted for court use is a complex on Czerniakowska Street which were designed by B'ART studio in 2007. Two adjacent buildings were bought by the Ministry of Justice at the last stage of construction and used for a newly created Centre of Commercial Jurisdiction in Warsaw. Two four-story buildings are linked by a two-story connector and have over 50 court rooms. The complex is home to all commercial divisions of courts in Warsaw. The investment was planned and executed over a period of more than eight years and was one of the top priorities for the Ministry of Justice (Fig. 5).

The establishment of the Centre of Commercial Jurisdiction facilitated clerks' work. What is surprising is the form of the building. The Centre is not grand or impressive and judging by the facade it can hardly be associated with a courthouse. Modest facade is akin to an office building. Monotonous rhythm of the windows, pale carved plaster finish (horizontal friezes and latticework) do not make the building appealing. The court on Czerniakowska Street is not a distinctive building and its designer did not keep abreast of the times. It is definitely not a prominent landmark of Warsaw.

Krasieńskich Square of today, the Supreme Court building

Currently the most prominent building situated in Krasieńskich Square (the old Warsaw's court district) is the building of the Supreme Court. In 1991 a restricted competition was organized for the design project for the court (construction was completed in 1999). The winning architects were Marek Budzyński⁷ and Zbigniew Badowski.

⁶ Designed in 1946 in historicizing modernism style [8].

⁷ A Polish architect and urban planner. He graduated from the Faculty of Architecture of the University of Technology in Warsaw. Since 1992 he has been an associate professor and director of the Faculty of Urban Design at the University of Technology in Warsaw. Since 1992 he has run Badowski, Budzyński Architectural Studio. Some

Il. 5. Sąd Gospodarczy przy ul. Czerniakowskiej w Warszawie
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 5. Commercial Court on Czerniakowska Street in Warsaw
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Il. 6. Budynek Sądu Najwyższego przy placu Krasieńskich w Warszawie
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 6. Supreme Court in Krasieńskich Square in Warsaw
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

gmachu liczy ponad 40 000 m² (Sąd Najwyższy, Sąd Apelacyjny, Instytut Pamięci Narodowej oraz parking miejski). Od strony ul. Świętojerskiej zlokalizowany jest Instytut Pamięci, który zajmuje całe północne skrzydło. Wschodnie skrzydło zajmuje Sąd Apelacyjny i Sąd Najwyższy, które zostały rozplanowane na czterech kondygnacjach naziemnych. Do instytucji prowadzą dwa osobne wejścia od strony placu oraz jedno wejście tylne od ul. Nowiniarskiej (od strony wjazdu na parking podziemny) (il. 6). Pierwotnie architekt zakładał, że wejście główne od strony placu Krasieńskich będzie uzupełnione rzeźbami trzech nagich kobiet, jednak w wyniku protestu ze strony biskupa polowego Wojska Polskiego Marek Budzyński zdecydował się na obrócenie kompozycji o 180 stopni, dzięki czemu bardziej reprezentacyjne wejście znajduje się na tyłach budynku.

Do gmachu Sądu Najwyższego od strony placu wchodzi się po kładce z przeszkloną balustradą. Drzwi do budynku to ciężkie spatinowane stalowe wrota, jednak stosunkowo niewielkie, bez możliwości wglądu do strefy wejściowej. Budynek został wykończony patynowaną blachą oraz szkłem refleksyjnym o zielonkawym odcieniu.

Wejście tylne strzeżone jest przez trzy kariatydy symbolizujące wiarę, nadzieję i miłość, „podtrzymujące” fragment pierwszej kondygnacji na swych głowach (il. 7). Wytworzony plac wejściowy został obniżony w stosunku do poziomu terenu i wypełniony płytką wodą. Dzięki temu zabiegowi ta część budynku zyskała bardziej efemeryczny i lekki charakter. Bryła budynku od ul. Nowiniarskiej jest bardziej plastyczna i rozrzeźbiona. Architekci stworzyli kompozycję kilku sześcianów, które poprzez nadwieszenia i wysunięcia sprawiają, że kompozycja budynku jest bardziej dynamiczna.

Budynek wpisuje się w popularny w latach 90. XX w. nurt postmodernistyczny, doszukać się również można bezpośrednich nawiązań do architektury socrealizmu

The floor space of the edifice is over 40 000 m² (the Supreme Court, Court of Appeals, the Institute of National Remembrance and the city parking lot). The Institute of National Remembrance is situated on Świętojerska Street and occupies the entire north wing. The east wing is home to the Court of Appeals and the Supreme Court which were planned on four ground-level stories. There are two separate entrances to the building from the square and one back entrance from Nowiniarska Street (from the side of the entrance to the underground parking lot) (Fig. 6). The architect's original assumption was that the main entrance from Krasieńskich Square would be decorated with sculptures of three naked women but in the face of protests voiced by the field bishop of the Polish Army, Marek Budzyński made a decision to rotate the composition by 180 degrees and thus the finer door is in the back of the building.

The entrance to the Supreme Court from the square side is through a footbridge with a glass balustrade. The building is fitted with relatively small but heavy, patinated steel gates providing no insight to the entry zone. The building was clad with patinated sheet steel and reflective emerald green glass.

The back entry is guarded by three caryatides symbolizing the virtues of faith, hope and love, supporting an element of the first story on their heads (Fig. 7). The entrance square was depressed against ground level and filled with shallow water to give the effect of being more ephemeral and lightweight. The body of the building from Nowiniarska Street is more ornate and sculpted. The architects created a composition of a few cubes which, being suspended and shifted, make the building more dynamic.

The building echoes the postmodernist style, popular in the 1990s, however it also directly references the socialistic realism architecture (characteristic colonnade). 67 columns that build up the facade are covered with 86 legal maxims in Polish and Latin e.g. *Non omnis vox iudicis*

wielu obiektów m.in. warszawskiego osiedla Ursynów Północ, Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego [9].

of his many projects include Warsaw's North Ursynów housing estate, Faculty of Law of the University of Warsaw [9].

Il. 7. Kariatydy widoczne od strony ul. Nowiniarskiej
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 7. Caryatids on Nowiniarska Street
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

(charakterystyczne rozwiązanie kolumnadowe). Sześćdziesiąt siedem kolumn tworzących główną elewację budynku pokryto 86 paremiami prawniczymi w języku polskim i łacińskim m.in. *Non omnis vox iudicis iudicati continet auctoritatem*⁸ czy *Advocatorum error litigatoribus non noceat*⁹.

W 1989 r. po wschodniej stronie placu Krasińskich powstał Pomnik Powstania Warszawskiego autorstwa prof. Stanisława Kućmy. Pomnik tworzą postacie Powstańców wybiegających spod ogromnego walącego się pylonu. Pozostali walczący wchodzą do kanału (jest to nawiązanie do ewakuacji Starówki). Marek Budzyński, pracując nad budynkiem Sądu Najwyższego, postanowił zaprojektować go tak, aby tworzył tło dla pomnika od strony skrzyżowania ul. Długiej i Miodowej. W celu uzyskania takiego efektu połączył kolumny elewacyjne z prostopadłą kolumnadą wolno stojącą, która domyka plac od strony wschodniej, tworząc oprawę dla dzieła prof. Kućmy. Dla Warszawy i warszawiaków symbolika związana z powstaniem jest niezwykle silna i ważna, dlatego architekt, chcąc uszanować historię miejsca, postanowił odwołać się do wydarzeń z 1944 r. Kolumny od strony Pomnika Powstania Warszawskiego pokryte zostały znakiem Polski Walczącej (il. 8).

⁸ Nie każda wypowiedź sędziego ma moc wyroku.

⁹ Błąd adwokatów niech nie szkodzi stronom.

Il. 8. Pomnik Powstania Warszawskiego został podkreślony przez zastosowanie kolumnady. Warto zwrócić uwagę na kontrast kolorystyczny między budynkiem sądu a rzeźbą
(fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 8. Warsaw Uprising Monument was emphasized by a colonnade. It is worth paying attention to the color contrast between the building and the monument
(photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

*iudicati continet auctoritatem*⁸ or *Advocatorum error litigatoribus non noceat*⁹.

In 1989 on the east side of Krasińskich Square, the Warsaw Uprising Monument, designed by Professor Wincenty Kućma, was erected. The monument depicts insurgents who are running beneath a huge falling pylon. The other fighters are entering a manhole (a reference to evacuation of the Old Town). When designing the building of the Supreme Court, Marek Budzyński decided to make it the background for the monument from the Długa Miodowa Street crossroads. To this end, he linked the facade columns with perpendicular free standing colonnade which encloses the square from the east side, forming the background for the work of Professor Kućma. Bearing in mind that the symbols related with the uprising are extremely strong and important for Warsaw's inhabitants, the architect paid respect to the history of this place and decided to refer to the 1944 events. The columns from the side of the Warsaw Uprising Monument were marked with the Fighting Poland sign (Fig. 8).

Interestingly, law and medium height vegetation covers the roof of the building with walking paths meandering through. Green roof of the Supreme Court was one of the first projects of this kind in Poland (Marek Budzyński is now famous for using this kind of solutions¹⁰). It is somewhat surprising that access to this space is limited, with no benches or relax zones.

The Supreme Court edifice was a breakthrough design. It was the first so modern a courthouse in Poland built after the transformation. Competitive entries by contemporary architects are inspired by Latin symbols and colonnade (e.g. courthouse in Radzyń Podlaski). It is a continuation

⁸ Not every word of a judge has legal authority.

⁹ An error by the defenders cannot harm the litigants.

¹⁰ Projects with green roof systems designed by Marek Budzyński include the Library of the University of Warsaw and Podlasie Opera and Philharmonic [10].

Ciekawym rozwiązaniem było wprowadzenie zieleni na dach budynku. Powierzchnia dachu została zagospodarowana zielenią niską i średniowysoką, wśród której zaplanowano ścieżki piesze. Zielony dach Sądu Najwyższego był jedną z pierwszych tego typu realizacji w Polsce (Marek Budzyński obecnie znany jest ze stosowania tego typu rozwiązań¹⁰). Niejako zaskakuje fakt, że dostęp do tej przestrzeni jest ograniczony, nie ma tam ławek ani wyznaczonych stref relaksu.

Gmach Sądu Najwyższego był projektem przełomowym, był to pierwszy tak nowoczesny budynek sądowy w Polsce po transformacji. Współcześnie architekci, w pracach konkursowych, odwołują się do symboliki łaćcińskiej i kolumnady (np. sąd w Radzynie Podlaskim). Jest to kontynuacja monumentalnej symboliki antycznej oraz nurtów, które ją przejęły, takich jak klasycyzm czy bardziej współcześnie socrealizm.

Rozbudowa Naczelnego Sądu Administracyjnego

Kamienica Stanisława i Izidora Seydenbeuthów przy ul. Jasnej 6 powstała w 1910 r. według projektu Edwarda Ebera [11]. W latach 1929–1939 mieściła się tu siedziba Towarzystwa Ubezpieczeń „Vita-Kotwica”. Po zniszczeniach wojennych została odbudowana według projektu Edwarda Minicha, jednak w znacznym uproszczeniu. Architekt pozbawił budynek wieży wieńczącej narożnik, usunął balkony i postanowił nie wprowadzać ozdobnego detalu architektonicznego. Od 1980 r. budynek mieścił Naczelny Sąd Administracyjny. W 2011 r. podjęto decyzję o rozbudowie, pomimo sprzeciwów Stołecznego Konserwatora Zabytków dotyczących formy. Architekci zaprojektowali nowoczesną nadbudowę o siódmą kondygnację oraz dodanie prostopadłościenną, przeszkloną kubatury, która miała podkreślić narożnik gmachu.

W latach 2006–2009 trwały prace nad rozbudową – według projektu warszawskiej pracowni S.A.M.I. – o nową część mieszczącą Wojewódzki Sąd Administracyjny [12]. Budynek liczy ponad 9500 m² powierzchni użytkowej. Kubaturę tworzą trzy bryły, jedna pięciokondygnacyjna i dwie dziewięciokondygnacyjne. Wejście główne do obiektu zlokalizowane jest od ul. Boduena. Forma kolumnady zwieńczonej napisem wrytym w kamieniu bezpośrednio nawiązuje do gmachu Sądu Grodzkiego przy al. Solidarności. Projektanci w ten sposób opisują architekturę budynku: *Dwie ostatnie kondygnacje budynku wycofano do lica dwukondygnacyjnej bazy i wykończono fasadami przeszklonymi z kamiennymi i szklanymi aplikacjami. Budynek od strony ulicy Jasnej i Boduena ukształtowano w linii przebiegu pierzei ulicy. Od strony ulicy Szpitalnej, wysuwająca się bryła zamyka swym widokiem Plac Powstańców Warszawy* [13]. Nowo powstała część sądu niczym się nie wyróżnia na tle innych budynków. Jest poprawna, ale nie porywająca (il. 9). Wpisuje się w kontekst, jednak nie niesie ze sobą żadnej

Il. 9. Budynek Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie (fot. K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

Fig. 9. Supreme Administrative Court in Warsaw (photo by K. Piętka-Rakowiecka, 2015)

of the monumental antiquity symbolism and the later movements like classicism or, more contemporary, socialist realism.

Extension of the Supreme Administrative Court

The tenement house of Stanisław and Izidor Seydenbeuthl on 6 Jasna Street was designed by Edward Eber [11] and erected in 1910. Between 1929 and 1939 it housed the “Vita-Kotwica” Insurance Company. After the war it was rebuilt in the considerably simplified design of Edward Minich. The architect deprived the building of the corner tower, removed the balconies and decided not to introduce the decorative architectural details. Since 1980 the building has been home to the Supreme Administrative Court. In 2011 a decision was made to extend the building despite protests from the Warsaw Historic Preservation Officer regarding its form. The architects designed a modern upward 7th story extension and added a glazed rectangular volume to emphasize the corner of the building.

Between 2006 and 2009 the works were conducted to extend the building to the design by the S.A.M.I. Warsaw Architectural Studio – by a new part housing the Provincial Administrative Court [12]. The building has over 9500 m² usable space. The volume is made of three bodies – one is five-story high, and the other two are nine-story high. The main entrance to the building is on Boduena Street. The form of the colonnade with a stone inscription directly refers to the Municipal Court in Solidarności Avenue. The designers describe the architecture of the building as follows: *The two top stories were shifted back to the face of two-story base and finished with glazed facades with stone and glass applications. The building, from Jasna and Boduena Street was shaped in the line of the street frontage. From Szpitalna Street, the protruding body of the building encloses Powstańców Warszawy Square* [13]. The newly established part of the court is in no way distinctive when compared to other buildings. It is decent but not breathtaking (Fig. 9). It responds to context

¹⁰ Marek Budzyński jest autorem takich obiektów z systemem zielonych dachów jak Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego czy Opera i Filharmonia Podlaska [10].

wartości dodanej. Interesujących współczesnych wzorców do projektowania i rozbudowywania budynków sądów dostarczają nam obiekty zrealizowane na terenie Danii i Holandii. Za granicą mamy przykłady znacznie bardziej udanych tego typu inwestycji¹¹.

Przepisy i ich wpływ na formę sądów

Jak wspomniano, w 2009 r. zostały wprowadzone założenia do projektowania budynków dla sądów powszechnych i powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury opracowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Przepisy te jasno określają strukturę organizacyjną nowo powstających obiektów sądowych, ich powierzchnię, wymagania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa. Ograniczenia projektowe wynikające z wytycznych mocno determinują sposób kształtowania budynków sądowych i terenów otaczających.

Sądy powinny być wyposażone w ogrodzone parkingi naziemne (tylko w wyjątkowych przypadkach dopuszcza się parkingi podziemne) oraz co najmniej dwa wjazdy na działkę (w tym wjazd dla konwojowanego). Działka sądu powinna być ogrodzona w sposób uniemożliwiający niekontrolowany dostęp i monitorowana. Wstęp do budynku powinien być możliwy tylko po przejściu przez kontrolę (np. w postaci bramek). Program funkcjonalny sądu nie uwzględnia przestrzeni publicznych takich jak atria czy przestrzenie zielone ogólnodostępne. W programie funkcjonalnym możemy znaleźć tylko punkt dotyczący bufetu (który może być dostępny jedynie z wnętrza budynku). Architekci wielokrotnie stosują zabiegi projektowe, które w sposób wymijający umożliwiają stworzenie przestrzeni otwartych.

Dużym zagrożeniem dla prawidłowego funkcjonowania przestrzeni miejskich są ogrodzone działki sądów – utrudniają swobodny ruch pieszcy i rowerowy. O ile w przypadku obiektów znajdujących się na uboczu nie jest to tak uciążliwe, o tyle w centrach dużych miast prawdopodobnie stanowi to większy problem.

Dostępność tych obiektów dla rowerzystów, ciągłość traktów pieszych nie jest zachowana w związku z obowiązującymi przepisami. O ile przestrzeń od frontu budynku może być dostępna, o tyle teren na tyłach budynku już niekoniecznie. Oczywiście musimy zadać sobie pytanie, czy istnieje uzasadniona potrzeba zapewnienia dostępu do wszystkich terenów w centrach miast. Możliwe, że stworzenie pewnego rodzaju wydzielonych przestrzeni miejskich okaże się pozytywnym zjawiskiem.

Niewątpliwie jednak jednoznaczne określenie wymagań stawianych przed projektantami budynków sądowych

but has no added value. Interesting contemporary inspirations for designing and extending courthouses come from Denmark and the Netherlands. Foreign investments seem to be much more successful and attractive¹¹.

Legal regulations and how they affect court form

As mentioned above, in 2009 guidelines for designing common court buildings and general organizational units of the prosecutor's office drafted by the Ministry of Justice were introduced. These regulations clearly define the organizational structure of newly established courthouses, their surface area and safety requirements. Design limitations resulting from the guidelines strongly determine the way of shaping the courthouses and their adjacent areas.

Courts should be provided with fenced surface parking lots (underground parking lots are allowed in exceptional circumstances) and at least two entrances to the site (including a sally port for the secure transport of in-custody defendants). The site should be fenced to prevent unauthorized access, and monitored. All entrances to the building should be secured with access control (e.g. magnetometer). Functional program for a court does not include public spaces like atria or green areas open to the public. It only includes a section concerning the canteen (which must only be accessible from inside of the building). Architects very often use design maneuvers to create open space.

Fenced sites of courthouses are a big obstacle for proper functioning of urban space as they inhibit pedestrian traffic and cycling. It is not a big problem in the case of buildings situated out-of-the-way, but in the centers of big cities it might be more of a nuisance.

The availability of the buildings for cyclists and pedestrians is not guaranteed under the current law. The space in front of the building is often accessible, but the area in the back of the building does not have to be. Obviously we may ask if it is necessary to provide access to all areas in the city centers. Creating a certain kind of designated urban spaces might turn out to be a positive trend.

Undoubtedly, clear requirements for designers of courthouses facilitate objective assessment of competitive entries. An ordered, clear functional structure of the building is an additional advantage.

Summary

Courthouses have been established in Warsaw since the 19th century (the beginning of the modern judicial system). Despite World War II damage, some 19th and early

¹¹ Ciekawym przykładem rozbudowy sądu jest realizacja w Kopenhadze z 2012 r. Neoklasycystyczny budynek, autorstwa Hacka Kampmanna, został powiększony o nowe skrzydło zaprojektowane przez pracownię 3XN [14]. Nowa część dobrze wpisuje się w otoczenie i współgra z zabytkowym obiektem. Warto zauważyć, że pięciokondygnacyjny budynek nawiązuje wysokością do otoczenia, a poprzez „falistość” kubatury – do dachu starszej części. Elewacja budynku została wykończona cegłą w jasnym, piaskowym odcieniu. Smukłe, gęsto rozmieszczone okna przesłonięte zostały nowoczesnymi okiennicami. Autorzy projektu w 2013 r. zostali wyróżnieni nagrodą RIBA [15].

¹¹ An interesting example of court extension is the project created in Copenhagen in 2012. A neoclassicist building designed by Hack Kampmann was extended by a new wing designed by 3XN Studio [14]. The new part responds to context and is compatible with the historic building. It is worth stressing that the height of the 5-story building matches the architectural style of the adjacent buildings, and the curved structure is compatible with the roof of the older part. The facade is clad with light, sand colored bricks. Slim, densely packed windows are fitted with modern shutters. The designers received RIBA award in 2013 [15].

ułatwia obiektywną ocenę prac konkursowych. Dodatkowo zaletą jest uporządkowana, jasna struktura funkcjonalna budynku.

Podsumowanie

W Warszawie nieprzerwanie od XIX w. (początków systemu sądownictwa w dzisiejszym rozumieniu) powstają budynki sądowe. Pomimo zniszczeń II wojny światowej zachowały się obiekty XIX-wieczne oraz te z początku XX w. Daje to dosyć szeroki przekrój i możliwość porównania budynków sądowych na terenie jednego miasta.

W okresie międzywojennym budynki sądowe pełniły funkcję użytkową i symboliczną, świadczyły o odbudowie i umacnianiu się pozycji II Rzeczypospolitej. W stolicy sprawnie funkcjonowała „dzielnica sądowa”, która stanowiła epicentrum wydarzeń z dziedziny prawa. Nowo powstające budynki wpisywały się w powszechnie panujący na świecie wczesny modernizm i niczym nie ustępowały zagranicznym realizacjom¹². W wyniku zniszczeń II wojny światowej rola Warszawy jako ośrodka prawnego znacznie się zmniejszyła. Sąd Najwyższy, Sąd Administracyjny i Sąd Apelacyjny zostały przeniesione do Łodzi. Dopiero w latach 50. XX w. wróciły na stałe do stolicy.

W okresie PRL-u architektura obiektów sądowych wpiływała się w panujący w kraju i na świecie nurt architektury socrealistycznej¹³. Budynki były skrajnie funkcjonalne, elewacje pozbawione ornamentów. Architekci często odwoływali się do motywu kolumnady lub kratownicy, nadając budynkom monumentalny charakter. Zaczęto powoli zwracać uwagę na potrzeby osób niepełnosprawnych (powstały pierwsze pochylnie i windy) oraz komfort użytkowników, w obiektach użyteczności publicznej wprowadzano zieleni. Dużym problemem była niska jakość materiałów budowlanych, przez co budynki z tego okresu nie przechodzą pozytywnie próby czasu. Pomimo prac renowacyjnych i zastosowania nowoczesnych technologii trudno jest przywrócić budynkom socrealistycznym dawny wygląd i spełnić współczesne oczekiwania dotyczące wykończenia i staranności wykonania detali. W tym okresie preferowano zabudowę obrzeżną, tworzone zespoły z wydzielonymi wnętrzami urbanistycznymi (tak było w przypadku budynku przy ul. Marszałkowskiej 82).

Po zmianach w 1989 r. w kraju zaczęto odczuwać silną potrzebę restrukturyzacji systemu sądownictwa i stworzenia nowych przestrzeni administracyjnych. Zaczęto modernizować i rozbudowywać istniejące gmachy oraz projektować nowe. Pierwszym znanym projektem był budynek Sądu Najwyższego, który niejako kontynuował estetykę socrealistyczną, ale w znacznie nowszym ujęciu. Obiekt ten stał się inspiracją dla kolejnych pokoleń architektów i pokazał mieszkańcom Warszawy i całej Polski, w jakim kierunku będzie się rozwijać polska architektura.

20th century buildings have been preserved, which is an opportunity to view the contrast in architecture between courthouses from different eras in one city.

In the interwar period courthouses were utilitarian and symbolic buildings. Additionally, they were the sign of the restoration and strengthening of the Second Polish Republic. In the capital city, the court district operated smoothly and was a real center of legal life. Newly established buildings were erected in line with the globally popular early modernism style and were no less magnificent than foreign projects¹². As a result of World War II damage, the role of Warsaw as a legal center was largely reduced. The Supreme Court, Administrative Court and Court of Appeals were relocated to Łódź and returned to Warsaw as late as in the 1950s.

During the Polish People's Republic era, courthouse architecture was in line with the socialist realism movement that was popular both in Poland and abroad¹³. The buildings were extremely functional, and facades had no ornaments. Architects often deployed the colonnade or latticework motive to accentuate the buildings' monumental character. The needs of the disabled started to be addressed (the first ramps and elevators were installed) and users' comfort was finally recognized as elements of vegetation were used to landscape public buildings. Poor quality of building materials was a considerable problem, which is the reason why buildings erected in that era fail to stand the test of time. Despite renovation work and the use of newest technologies, it is difficult to restore the socialistic realism buildings' original appearance and meet contemporary expectations of finishing and detail quality. At that time perimeter development was highly valued and complexes with designated urban exteriors were created (this was the case on 82 Marszałkowska Street).

After the transformation of 1989, there was a strong need in Poland for restructuring Poland's judicial system and creating new administrative space. The existing edifices were modernized and new ones were designed. The building of the Supreme Court was the first prominent building that echoed the socialist realism esthetics but in a more contemporary version. The building inspired generations of architects and showed to the people of Warsaw and Poland the direction for the development of Polish architecture.

Comparison of Warsaw courthouses from different eras suggests that buildings of this type have always echoed the then-current architectural trends. They were the benchmark for other buildings in the city and determined its image. The courthouses were a reflection of the city's innovative character and position. Judith Resnik and Dennis Curtis stress that the courthouses in the last 40 years of the 20th century became facets of strong state authority and should be exceptional, inspiring and safe [16, p. 193].

¹² Budynek sądu na Lesznie, autorstwa Bohdana Pniewskiego, jest przykładem wysokiej jakości architektury modernistycznej.

¹³ W latach 50.–70. XX w. w wielu krajach panowała estetyka modernizmu socrealistycznego. Zagranicznym przykładem realizacji tego typu jest sąd w Salonikach.

¹² The courthouse on Leszno Street designed by Bohdan Pniewski is an example of high quality modernist architecture.

¹³ Socialist modernism was the dominant architectural trend in many countries between 1950s and 1970s. The court in Thessaloniki is one of the foreign examples of this kind of projects.

Na podstawie zestawienia obiektów sądowych Warszawy z różnych okresów można wysunąć wniosek, że tego typu budynki były zawsze tworzone w panującym nurcie architektonicznym. Stanowiły wyznacznik dla innych obiektów miasta i wpływały bezpośrednio na jego wizerunek. Realizowane obiekty sądowe świadczyły o nowoczesności ośrodka miejskiego i jego randze. Judith Resnik i Dennis Curtis podkreślają, że budynki sądowe w ostatnich 40 latach XX w. stały się obiektami świadczącymi o sile instytucji państwowych, powinny być wyjątkowe, inspirujące i bezpieczne [16, s. 193]. W Warszawie na wizerunek miasta wpływają zarówno sąd przy al. Solidarności, gmach Sądu Najwyższego, jak i najnowsze realizacje.

Obecnie architekci w Polsce w swoich projektach powinni spełniać wytyczne ministerialne. Może to skutkować obniżeniem jakości architektury i pozbawieniem jej indywidualnych rozwiązań estetycznych i funkcjonalnych. Jednocześnie może to prowadzić do wykształcenia swoistego nurtu architektury sądowej w Polsce (tak jak w Stanach Zjednoczonych). Dużym wyzwaniem dla projektantów jest rozwiązanie kwestii urbanistyki i zagospodarowania przestrzeni wokół budynków sądowych.

Warsaw's image is determined by the court in Solidarności Avenue, the Supreme Court edifice and latest projects.

Currently, architects in Poland must comply with the Ministry of Justice's guidelines when designing courthouses. This may result in the poorer quality architecture and absence of innovative esthetic-functional solutions. At the same time a specific courthouse architecture may emerge in Poland, similar to that in the United States. Urban planning and development of space adjacent to the courthouses are a huge challenge for designers.

Translated by
Agnieszka Janczak

Bibliografia/References

- [1] <http://sn.pl/osadzienajwyzszym/SitePages/Siedziba.aspx> [accessed: June 2015].
- [2] Czapelski M., *Bohdan Pniewski – warszawski architekt XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- [3] http://bcpw.bg.pw.edu.pl/Content/2179/05ab35_nr_9.pdf [accessed: June 2015].
- [4] Wróblewski S., *Gmachy sądów II Rzeczypospolitej i okresu powojennego – zmiany formy i jakości architektonicznej*, [w:] S. Wróblewski, *Wpływ dorobku II Rzeczypospolitej na urbanistykę i architekturę powojenną*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2011, 495–518.
- [5] <http://culture.pl/pl/tworca/bohdan-pniewski> [accessed: June 2015].
- [6] Zachwatowicz J., *Architektura polska*, Arkady, Warszawa 1966.
- [7] <http://warszawa78.blox.pl/2009/03/Marszalkowska-82.html> [accessed: June 2015].
- [8] <https://www.nik.gov.pl/o-nik/historia-nik/siedziby-najwyzszej-izby-kontroli.html> [accessed: June 2015].
- [9] <http://www.mbarch.pl/> [accessed: June 2015].
- [10] <http://culture.pl/pl/tworca/marek-budzynski> [accessed: June 2015].
- [11] <http://www.urbanity.pl/mazowieckie/warszawa/naczelnny-sad-administracyjny,b920> [accessed: June 2015].
- [12] http://m.warszawa.gazeta.pl/warszawa/56,106541,12167826,8__Przez_sady_do_wolnosc_i_9.html [accessed: June 2015].
- [13] <http://samirchitekci.com/portfolio/naczelnny-sad-administracyjny> [accessed: June 2015].
- [14] <http://www.e-architect.co.uk/copenhagen/frederiksberg-court-house> [accessed: June 2015].
- [15] <http://www.3xn.com/#/architecture/by-year/54-frederiksberg-courthouse> [accessed: June 2015].
- [16] Resnik J., Curtis D., *Representing Justice. Invention, Controversy, and Rights in City-States and Democratic Courtrooms*, Yale University Press, New Haven–London 2011.

Streszczenie

Celem artykułu jest omówienie architektury obiektów sądowych Warszawy i uchwycenie powstałych między nimi zależności funkcjonalnych. Ważnym aspektem pracy jest określenie wpływu obiektów sądowych na wizerunek miasta. Analizie poddane zostały obiekty z różnych okresów historycznych, od dwudziestolecia międzywojennego do współczesności. Na podstawie zgromadzonej literatury oraz przedstawionej dokumentacji zdjęciowej i rysunkowej dokonano analizy formalnej i kompozycyjnej wybranych warszawskich sądów. Artykuł porusza także zagadnienia dotyczące wpływu przepisów i wytycznych projektowych na funkcję i wygląd budynków sądowych po 2009 r.

Słowa kluczowe: sąd, Sąd Najwyższy, Naczelny Sąd Administracyjny, przestrzeń publiczna, Warszawa

Abstract

The paper aims to discuss Warsaw's courthouse architecture and capture the differences between the projects' functional dependencies. The key task was to determine the influence of court buildings on the image of the city. Buildings erected in different historical periods have been analyzed, starting from the interwar period to the present times. Formal and compositional analysis of selected courts in Warsaw was performed based on literature review and photographic and drawing documentation. The paper also touches upon the issue of the influence of regulations and design guidelines on the function and appearance of court buildings after 2009.

Key words: courthouse, Supreme Court, Supreme Administrative Court, public space, Warsaw